

Մ Ո Ւ Մ Ա Յ Ք Մ Ա Ս Ե Ա Յ

Զ Ա Յ Ն

Ը Ն Կ Ե Ր Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՅՈՒԼԻՍ 10

1864 Բ. ՏԱՐԻ

ԹԻԻ 25

Ա. Զ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն.

Տիգրանեանի ձեռքի գրովն հետեւեալ գըրութիւնը գրուելով՝ 1860 թուականին Եւնի—
մահալէի Թաղական խորհրդոյ անդամներն ստորագրեր եւ նոյն թաղի արդի խորհուրդին խրկեր են. արդի Թաղական խորհրդարանի կողմանէ ալ զատ գրութեամբ մը խրկուեր է հրատարակուելու, որն որ կը փութամբ հրատարակել.

« Զայն լրագրի թերթին մէջ Քրիստոս անուն անձի մը ստորագրութեամբ հաշուետումար մը տեսանք, որուն մէջ խասապ, էքմէքճի, մէյ, խանէճի եւ այլ այսպիսի անուններ, որպէս զի Մկրտիչ վարդապետին համար ծախք եղած է. հաշուին ներքեւը գումար մը գրամ կը խընդրուի յիշեալ վարդապետին եւ անկէց ետքը զանազան անվայել սուտ խօսքերով եւ զրպարտութիւնով գրուած յուշերով մ'ալ բարդուած. Ես բանին մեր խիղճը չը դիմանալով ուղեցինք ատոք ճիշդը եւ ճշմարիտը պատմել, որ ներքոյ գրեալքն են ».

ԱՏՈՅԳ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

« 1860 ին, մենք ստորագրեալքս Եւնի—մահալէի սուրբ Յակոբ եկեղեցին որ 'ի Սամաթիայ, Թաղական խորհուրդ էինք. այն միջոցին Քրիստոս անուն անձը, թաղին մէջ ապրին եւ անդին վարդապետաց քահանայից որո՞ւ որ հանդիպէր կը պատմէր թէ՛ ես Մկրտիչ վարդապետին վրայ երկու երեք հազար զուրուշ կերակուրի, զինիի եւ օղիի առնելը ունիմ, գրամս չը տար. Եսիկայ մենք լսելով յիշեալ Քրիստոս խելքէն պակաս ըլլալը դիմանալովն, իրեն եղբայր Պալուստը կանչեցինք. հարց ու փորձ ըրինք, թէ այս ի՞նչ բաներ է որ Քրիստոս կը զրուցէ. նա պատասխանեց թէ դուք լաւ գիտէք որ Քրիստոս եղբայրս հէմ տիվանէ է, հէմ գինով, հէմ կախարդ անձ մի է, անոր ոչ զրուցքին նայեցէք եւ ոչ ալ խօսքին մտիկ ըրէք. Եսանկ ըսելէն ետքը մենք հարցուցինք իրեն. ապա ի՞նչպէս պատճառ կը լինի որ ապիկս կը համարձակի առ լրբութիւնը. պատասխանեց թէ, մեք երեք եղբարք ենք, Քրիստոս

Գալուստ, Սենեքերիմ: Մեր մայրը անդամալոյժ երեք տարիէն պէրի տեօշէկին մէջ պառկած՝ եօթանասունըհինգ տարեկան հասակաւ, շատ բժիշկներ եւ շատ քահանաներ բերինք որ երկու բարոյն մէկը ըլլար, չեղաւ, ալ մեզ կարողութիւն չը մնաց պահելու եւ քաշելու:

«Երբոր լսեցինք որ Մկրտիչ վարդապետը խաչահանգիստ կրնէ, եկանք զինքը տարինք, խաչահանգիստ ընելուն պէս շատ ժամանակ չանցաւ, երկու բարւոյն մէկը կատարեցաւ, աւտոր վրայօք վարդապետին քանի անգամ հաց ըրի, եւ երբեմն ալ տունս կը տանէի, եւ ատոր վարքը բարի տեսնալովս զաւակս ալ իրեն աղաչելով յանձնեցի»:

«Ես պէս տեղովը մեզ պատմեց եւ իմացուց որ Քրիստը հախ մը չունի վարդապետին քով, վերջը մեզ յայտնեց որ ես Քրիստ եղբայրս տունէս վաճառեցի, ալ ինծմէն սորվելիք բան մը չունենալուն համար վարդապետին փակեր դռնէ բան մը խլելով մէկանէճիներուն տայ, որ իւրեն ցքի տան խմէ: Միւս օրն Քրիստը կանչեցինք եկաւ, հարցուցինք իրմէ թէ՛ այս ի՞նչ փարայ է որ կը պահանջես հայրսուրբէն, պատասխանեց թէ տէ՛ֆթեր ունիմ, հանեց տէ՛ֆթերը լաւ մը քննեցինք իմացանք որպէս թէ 75 ղուրուշ մասրաֆ ըրած է դրամը կուզէ, ան ատեն հարցուցինք իրմէն թէ երբոր 75 ղուրուշ է քու մասրաֆդ, հապա քանի հազար ղուրուշ ինչո՞ւ կըսես, պատասխանեց. ես շեւտակը ըսեմ, ըսէ ըսինք. ես վարդապետէն վերաւորուած եմ, վասն զի եղբայրս Գալուստը զիս տունէն կը վաճառէ, վարդապետը չի կանչեր խրատէր որ զիս տունէն չը հանէ: Ետոր համար ես ալ ատանկ կընեմ, վերջը նորէն նալեցանք տէ՛ֆթերը որպէս թէ 75 ղուրուշ ծախք ըրած ունի՞ վարդապետին հաց ըրած օրերնին: Են ատեն 75 ղուրուշ տուվանք, ալ պահանջ մը չը մնաց, չուեց զնաց:

«Երբոր յիշեալ վարդապետը Բալու եւ Քիւրտիսթան Եւաջնորդութեամբ ելաւ դրնալու, տեղաց մը թելադրուած խնդրագիր մը դրած մատուցած էր գերագոյն ան ատենուան Քաղաքական ժողովոյն, որպէս թէ 1800 ղուրուշ ունի Մկրտիչ վարդապետէն, դարձեալ այս լուրը իմացունելով, զնացինք Քաղաքական ժողովին բանին եղելութիւնը իմացուցինք, ուստի զինքը վաճառեցին ժողովքի մէջէն, եւ

վարդապետը զնաց իրեն վիճակը Քիւրտիսթան:

«Նոյնպէս հիմայ լսեր է որ վարդապետը որպէս թէ դատի ներքեւ ճնշուած է, որ այնպէս հաւտացուցեր են խեղճը, ինքն ալ հաւտալով գուցէ բան մը ձեռքը անցունելու յուսով, Մկրտիչ վարդապետի գործունեայ թըշնամիներու ձեռքով դատի ելելէն ետքը, լըրագիր Չայնի մէջն ալ հրատարակել կու տայ:

«Մեր նուաստութիւնն ալ որ գործը սուտ եւ զրպարտութիւն ըլլալը լաւ գիտնալուս համար խիղճերնիս զմեզ լուռ կենալու չընեցեց, այլ եւ թելադրեց որ ճշմարտութեան վկայ ըլլալ. ուրեմն հաւատացէք մեզ որ Չայնի մէջ գրուածը սուտ եւ զրպարտութիւն է. ոչ առնելիք եւ ոչ տալիք ունին վարդապետին հետ: Եստուծոյ համար այս նամակս ձեր պատուական թերթին մէջ դնել հրատարակել մեր ըստորագրելոցս 1860 յամին Տեառն, Սամաթիոյ Աշէնի—մահալէ սուրբ Յակոբ եկեղեցւոյ Թաղական խորհուրդքս:

Պետրոս Խաչատուրեան:	Սիմոն Հիւմրիպեան:
Ալեքսան հացագործ:	Պողոս Սրապեան:
Յակոբ Յովհաննէսեան:	Պ. Յովհաննէսեան:

Եւ հաւաստի արդի Թաղական խորհրդարանի կողմանէ ալ խրկուած նամակը:

Արգոյ խմբագիր:

Ձայն լրագիրը իր բերքին մեզ Բրիստան անձի մը ստորագրութեամբ վերեւ վար գրուած 2200 այսչափ դուրուշ պահանգ մը իբր կը խնդրուի Տիգրանեան Մկրտիչ վարդապետէն. այս անիրաւ գրադարտութիւնը 1860 ին Սամաթիոյ Եհնի-մահալէի նախկին Թաղական խորհուրդը իմանալով՝ խորհուրդիս բողոք մը ներկայացուցին. յիշեալ Ձայնին հրատարակութիւնը ոչ այլ ինչ է՝ երէ ոչ գրադարտութիւն. ուր որ ստորագրեալ կը վկայեն նշմարտալի պատմելով, որ իրենց ժամանակը ըլլալով դատը տեսնելով յիշեալ Բրիստան անձէն միայն 75 ղուրուշի պահանգքի բողոք մը կառուցու եւ կը վճարեն ստակը, որ մինչեւ հիմայ բողոքը կեցած ու պահուած է. անա՛ խորհուրդիս ուղղուած բողոքին պատմենք ծրարեալ ի ժոց գրոյս, եւ կը խնդրենք ձեր պատուական բերքին մեզ տեղի լնորհել, որպէս թէ Ձայնը յետս կոչէ իր հրատարակութիւնը:

Ի Սամաթիա Եհնի-մահալէ Թաղական խորհրդարան:
1864 Յուլիոս 29, 2. Մ. Յովհաննէս

Ես գրութեանց խայտառակութիւնը հետեւեալ թուով կը յայտնեմ:

ՏԻՊԱՆԱՆ ՄԿՐՏԻՉ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Բ.

Մեկ կողմանե որպես քե Ազգասիրական գործերու գրադած ատեն, միւս կողմանե իւր կնամոյական ցանկութիւնն ալ շարժելով Գալուստին բերնէն նամակ մը կը գրէ Պօլիս գտնուող Բալուէցի Մելիք Պետրոսին քե մեր պարտիզպան Գալուստին կինը որ հող Սամաթիոյ եկեղ-մանալէն կը բընակի անպատճառ առնես ու հետոյ Բալու բերես... ասոնք ընելէն վերջը պարտիզպան Գալուստը եւ նորա որդին Յովնանէսը-որ իրեն խիստ սիրելի էր-նաեւ Յարութիւն անունով տղայն միատեղ առնելով էլաւ Տիգրանակերտ գնաց. ընթերցող հիմայ մտիկ ըրէ քե Մկրտիչ վարդապետը Տիգրանակերտ ինչ ընելու գնաց. կարդա այս յօդուածը որ իմանաս:

Ա. Այս վարդապետին հոն երբայուն գլխաւոր պատճառն էր ցուցնել ինքզինքը Տիգրանակերտցոյ քե՛ անա եւ փառօր դարձալ վերստին, Պօլսոյ մէջ այսքան ստակ եւ պատիւ վաստկեցալ Տերութենէն պատուանշան ալ առի այս կերպելով կուգէր Տիգրանակերտցոյ եւ նոցա Առաջնորդին աջը վախցնել, որոնք ՚ի սկզբանէ իրեն հետ բշտամի էին բրած ջարագործութիւններուն համար:

Բ. Հոն երբայուն մեկ պատճառն ալ սա էր որ՝ կուգէր իւր կան ու կարասիքը յիշեալ քաղաքին մէջ գետեղել որպէս զի նոյն կողմերը խռովութիւն մը էլած ատեն իւր ունեցածները ասղիս անդին չկորուսին:

Ասոնք ընելէն վերջը անկէ ալ էլաւ գնաց Քիւրտիսթան, չորս հինգ վարժարան հաստատեց ամեն մեկուն 10-15 քերական տալով. եւ վերջապէս ասոնք ալ ընելէն վերջը շիտակ Տիգրանակերտ գնաց: Այս ժամանակին պարտիզպան Գալուստն ալ Պօլիս եկեր էր՝ որ երբայ կինը բերէ. սակայն Գալուստը երբ նաեւն ելելով Պօլսոյ հողը մտաւ, իմացաւ որ նոյն օրը կինն ալ նաեւ Սամսոն էլեր է. խեղճը յուսահատութենէն ինչ ընելիքը չի գիտնալով շիտակ Պատրիարքարան դիմեց. բայց ինչո՞վ կը մխիթարուիս խեղճ մարդ, անա վարդապետին քելադութեամբը տղադ քեզի դէմ նամակ մը կը գրէ Սրբազան Տեղապահին...:

ՊԵՏԻՊԵՆ Ե. ՔԵՐԵՍԵՃԵԱՆ

ԱԼԵՏԻՍ Ե. ՔԵՐԵՍԵՃԵԱՆ

Պարտիզպան Գալուստին տղուն իւր հօրը դէմ Տեղապահ սրբազանին գրած նամակին օրինակը ահաւասիկ, որ գրուած է Տիգրանեանի թելադրութեամբ եւ որոյ վերայ ալ պիտի խօսիլը դալ անգամ:

Սրբազան Հայր, Տէր իմ, Հոգեւոր սրբոյ աչոյդ համբոյր մատուցանեմ:

Ձեր Սրբութեան գիրը, երբոր տեսի հայր սուրբին քով, որ գրուած էր, կը դրկես նէ դրկէ. եթէ ոչ, ուրիշ կերպով կը տարուի վերջը գէշ կը լինի. մէղք չէ՞ հայր սուրբին որ իմ խենթ պապայիս սուս խօսքերուն հաւատով ասանկ գիր կը գրուի հայր սուրբին, տան անգամ ինծի գրել տուաւ պապաս հայր սուրբէն զաղտուկ: Գրեւ դրկեց Պօլիս տուտիս թէ՛ ել եկոր. ինքը խելքէն տար ըլլալուն գործած խօսքերը չիյտէ, Ձեր սուրբ տէրութիւնը կամ Ազգային ժողովքը հէլալեթ կը չափէ պապայիս խելքը որքան է. ապա անոր խելքին հաւատով ի՞նչ պէտք է հայր սուրբին սրտին ցաւագրեւ գրուի. պէտք է որ իրեն գրուցուի. Թէրէս նէ՞ շէքիլ ալըպ կէօթիւրսին, կէնէ էօյլէ կիթ կէթիւր. Մկրտիչ վարդապետ տէնին հրդմէթեարը՞ն մը տըր. հիչ ասանկ մտածող մի չը գտնուեցա՞ւ, որ ասանկ ըսէր. ու զինքը վռնէր, հայր սուրբը թէ որ չըլլար հիմայ, շատ խեղճութեան մէջ ինկած էինք. հայր սուրբը մեզի վար չէ գրեւ, որ հայր սուրբին համար զանգաս կընէ. ես որ իրեն զաւակն եմ տան անգամ հայր սուրբէն զաղտուկ ինծի գրել տուաւ տուտու բերելու համար, հիմայ ի՞նչ երեսով զանգաս կընէ. ես աղէկ զիցայ հօտս խելքը խելք չէ. զատուեցայ իրմէն, ժամագործի քով աշակերտ եղայ, փառք Աստուծոյ Պօլիս մէկ տարուան սորվելիքս, այս տեղը երկու ամիսէն կը սորվիմ. իմ պապաս կուգէր որ զիս փաշաներու ղօնադը աւելոյ ընէր, կամ կռնակս քիւֆէ մը տար, եւ սօխախները սօղան սալածայ, կէվրէճիկ դուրը գըծըր գըծըր, Թագէ մաղտընոս պօռալ տար ինծի. ես այդ գործը չընդունելուս զատուեցայ իրմէն. հիմայ այսքան օր Պատրիարքարան զալուն բողոքելուն, քսան հինգ օր կուգար քսան հինգ օր կերթար. յիսուն օրուան մէջ տուտու կը տանէր կերթար, պիտի ըսէր փառայ չը գայ. փառան ճամբու մասարիֆը, ես իմ վարպետ պարոն Տօնապէտէն լիտի կառնէի կուտայի Թող առնէր տանէր երթար. այսքան տարածայնութիւն Թող չըլլար. հիչ մէկուն միտքը չեկա՞ւ պապայիս ըսէր, ասիկայ քուկին կնիկդ է, Թէ ուրիշին. Թէ որ իրեն կնիկն է Թող գայ տանի. չե նէ ի՞նչ հախ ունի հայր սուրբի վրան, ի՞նչ հախ ունի Բալուցոց վրան, չէ՞ որ խելքէն տար է. Թշնամիք ալ մասխաւա ընել կուգեն ու կընեն. կաղաչեմ որ իրեն ըսէր Թող գայ տանի. Թէ որ ինքը չի գար, ես ալ տուտու օտար մարդկանց չեմ հաւատ չեմ Թողուր գայ. Թէ իրեն կինն է, իմին ալ մայրս է. օտար մարդկանց չեմ հաւատ, ծառայ եմ, հայր սուրբը լիսանի Թող չառնէ, Թէ որ առնելու ըլլայ, պատիժ տալ իրեն արժան է. ես իրեն զաւակը կը վկայեմ այսպէս ըլլալը, հայր սուրբը Բալուէն հինգ օրուան ճամբայ հեռու Քիւրտիսթան տարին զաղին. Աստուած զիտէ երբ գալը, մինչեւ անգամ հայր սուրբը խըրտէն լացաւ Թէ այս ի՞նչ գէշութիւն է, որ յանկարծ կը պատահի ինծի. հիչ բանէ մը խապար չուներեմ, բերեն տքս պլեն, ու չեզած բանը ինծմէ ուզեն. Ծառայ եմ Հայր Սրբազան. երբոր հայր սուրբը տուտու չէ տեսած, ու տուտու ալ հայր սուրբը տեսած չէ. ի՞նչ ընէ հայր սուրբը, Բալուայ իշխաններուն ու քահանաներուն վրայ ոտս տիկ հարկ դրաւ որ Բալուէն հանեն յղեն Պօլիս. երբոր տուտու տուտին դուռնեն դուրս չելար, իշխանները քահանաները ի՞նչ կրնան ընել տուտուի. օրէնքին կանոնին դէմ բան չըսեր որ յանգաւոր ըլլայ. ես զիս օտար մարդու չեմ հաւատ, այս Թող գայ տանի զիս. փառայ չունի կուտանք, ալ ի՞նչ ըսելիք ունի. մեզի այս տեղս վար դնող չգայ, որ այդ գրեւր կը գրուի Բալուցոց, ու Հայր Սրբազանին հայր սուրբը քահանաները, իշխանները ամենն ալ, գնացէք կըսեն մե:

զի, մենք ալ կըսենք, պապաս թող գայ Տանի մեզի. մենք
օտար մարդու հետ չենք կրնար գալ, կաղաչեմ Հայր Սրբա-
զան խնայեցէք իմ մանկութիւնս. եւ իմ խեղճ տոհմիս,
մեր խենթ պապայի ըսածներու մօտ մընէք, ու լաւ թեր-
պիւն մի անոր արժան է Տալը, բարի գործ մը գործած կըլ-
լայք. անգամ մըն ալ խելքին եկածը չընէ, խելքը փչեց
Տալը գիր, վանքին մէջ շուտով ինծի գրել տուաւ. խելեց
Պօլիս հայր տուրքէն գաղտուկ, տոհմուս բերել տուաւ. խելքը
փչեց ելաւ Պօլիս եկաւ, հիմա ալ խելքը ասանկ կը փչէ
Պատիւաբարանը գալ, հէմ իր անունը, հէմ տոհմիս ա-
նունը, հէմ իմին անունս աղօթելու խօսքերը կը խօսի, որ
այս կատարեալ խելագարի գործ է. կաղաչեմ, կաղաչեմ
մեզը ձեր անուն վրայ, պապայիս աս տուտ խօսքերուն
մի՛ հաւատայք, շատ մեղք մեզի որ ասանկ խենթ մի մեզի
պապայ եղած են:

1862 Մայիս:

ի Բալու:

Բ. Մ. Յօհաննէս

Պարտիզայան Գա-

լուստեան:

ՏԵՐ ՅԱԿՈԲ ԵՒ ԻՐ ԶԱՆԴԻՆՈՒԹԻՒՆԷՐԸ

Բ

Առաջին գլխաւոր հարցը:

Դարուս բնական բերմունքը եղող ան Ազգա-
յին յուզմունքն ու խռովութիւնը, որ քանի մը
տարիներէ ՚ի վեր Տաճկաստանի այլ եւ այլ քա-
ղաքաց մէջ զանազան պատճառաւ, ընդհանրաբար
կը շարունակուին, վերջին օրերուս մէջ պատճա-
ռաւ իւրիւր Ազգային Թաղական խորհուրդը իւր այժմեան նո-
րէկ նախագահ Յակովբոս վարդապետ Զիլինկի-
եանին նախագահութեամբ ժողով կազմելով, այս
նորածարձ խռովութեան առաջին առնելու ճարը
կը խորհին որ արդէն մեծապէս բոբբոքելու վրայ
էր, եւ կորոշուի որ նոյն իսկ Յակովբոս վարդա-
պետ անմամբ երթայ ու խռովութիւնը հանդարտե-
ցունէ: Իրեն օգնական ընկեր կառաջարկուին տեղ-
ւոյս պատուաւոր եւ խոհեմագար Բահանաներէն
երկուքը, Տեր Յովհաննէս Զիլինեան, եւ տէր Ստե-
փան Լիւիսեան, այլ Յակովբոս վարդապետ (չենք
գիտեր ինչո՞ւ համար) մերժելով զանոնք իրեն ըն-
կեր կը պահանջէ Տեր Յակոբ Պալապանեան (իր
վրայ դնելով բոլոր յոյսը), եւ տէր Կարապետ
Տեօփեան. ուստի մարտ 2 հետեւեալ երկուշաբթի
օրը ճամբայ ելլելով վերջապէս կը հասնին Ազգի-
սար: Հոն նորին Սրբութիւնը ժողով կազմելով եր-
կու հակառակորդը կողմանց կը հրաւիրէ փոփո-
խակի իրենց իրաւունքները յառաջ բերելու:

Փաստաբանութիւնները կողմնակի կակոսին,
վեճը կը սաստկանայ, կիրքերը այն աստիճան կը
հորդին՝ որ մինչեւ իրարու վրայ յարձակելու ցոյ-

ցեր կըլլան. ան տեսնը Հ. Նախագահը հակառա-
կորդաց մեկուն՝ խռովութեան առիթ եղող քահա-
նային ձեռքը պագնելով հաշտուիլ կառաջարկէ.
ու երբ կը մերժուի՝ յայնժամ մեր ճարպիկ եւ հաշ-
տարար քահանան, «պանա պագ գնդում, կըսէ,
պու պեհտեքի սագալա գալբաղա պագմա հն, սեն
Ազգիսարյըլըսան, պեն տե Սամարիա պըլկընըլըմ,
պենիմ տե քեմ կըքահայր Եիւզիւմի. Խօքմեմիշ»
կըսէ, ու կը տանի կը բերէ մեկ ապտակ* կը զար-
նէ մարդուն. (իբր զի այդպէս պատասխանի տաւ
Քահանայապետիդ ըսելով), որ հարկաւ կը զղջայ
այնպիսի բռնու բարեկարգողի մը առաջարկու-
թեանը մտադիր չըլլալուն, ուսկից երբեք այսպիսի
հարուած մը չէր ակնկալէր:

Հարկ չէ հաստատել թէ իւր ապտակը բնա-
ւապառիկ չը մնալով, անմիջապէս ու լիութի կերպով
հատուցուած է իրեն ՚ի մեծ նշանակութիւն եւ ՚ի
նախատինս կրօնին:

Մենք ստուգիւ չենք գիտեր, թէ զինքը այս
պաշտօնակցութեան հրաւիրող եւ ստիպող Հայր
Զիլինկիեանը, իւր այս ձեռնարկութենէն ինչ աս-
տիճան գոհութիւն կամ դժգոհութիւն զգացած է.
այլ մեծ գայրակցութիւն, գայրոյթ եւ յուզմունք յա-
րուցած է արդէն խռովեալ ժողովուրդին մէջ, եւ
հաւանականաբար խիստ գեշի կրնար երթալ այս
յանդգնական փորձը՝ երբ նոյն իսկ Հայր Զիլին-
կիեան դէպքին ծանրութիւնը զգալով, իւր շատ
համոզանքներէն ետքը անձամբ յարեւոյն ձեռքը
յանկարձ յափշտակել պագնելով բազմութեան սիր-
տը չը հանդարտեցնէր:

Մեծարգոյ խմբագիր, խնդրելով ձեր պատուա-
կան Հանդիսին մէջ տեղի մը շնորհել փոքրիկ զը-
րութեանս:

* * *

ՄՍԱԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Ինծի կը հարցընեա թէ՛ ինչո՞ւ համար Պիւ-
թագորաս միւս չէր ուտեր, իսկ ես ընդհակա-
ռակն կը հարցընեմ, ի՞նչ մարդկային սիրտ ու-
նէր այն. որ զառաջինն բերնին մօտեցուց արիւ-
նաթաթաւ մօտ կտոր մը, որ իւր ակունքերովը
փշրեց օրհասական անասնոյ մը ոսկորները, որ
իւր սեղանը բերել տուաւ դիակներ եւ իւր ըս-
տամոքսին մէջ թաղեցանդամներ, որոնք վայր-

* Այս այն քահանան է, որ ասկէ երկու տա-
րիի չափ առաջ տեղւոյս Ազգային Հիւանդանոցին
մէջ հրապարակաւ 80 տարեկան ծերունի մը եւ...
ծեծելով... վարժ են ձեռքերը մարդ ծեծելու:

կեան մը առաջ կը մայէին, կը մռնջէին, կը քալէին եւ կը տեսնէին. ի՞նչպէս իւր ձեռքը կըրցան դանակը միտել զգայուն էակի մը սիրտը, ի՞նչպէս իւր աչքերը սպանութիւն տեսնելու հանդուրժեցին, ի՞նչպէս անպաշտպան ու խեղճ կենդանի մը մորթելուն, կտրտուելուն կրցաւ ականատես ըլլալ, ի՞նչպէս դողդոջուն միտերը տեսնելով սիրտը չը խշխշաց, ի՞նչպէս անոնց հոտէն սիրտը չը խառնուեցաւ, ի՞նչպէս չը զգուեցաւ, չը դանեցաւ, չը սոսկաց, երբ այն վերքերուն պաղ թանձրացած արիւնը լուաց:

Քերթուած մորթերը երկրի վրայ որսուած, Սիսերն ՚ի հուր մռնջէին ջամբուած. Մարդ ուտելով զայն սարսուռով գողբողաց, Եւ փորին մէջ հեծեծելին եւս զգաց:

Ահա՛ այսպէս երեւակայացած ըլլալու է մարդ, երբ առաջին անգամ բնութիւնը յաղթեց այն սոսկալի ճաշը ընելու համար, երբ առաջին անգամ ողջ անասուն մը ուտելու անօթութիւնը իմացաւ, դեռ արածող կենդանի մը ուտել ուզեց եւ սովեցուց թէ, ինչպէս պէտք էր մորթել, կտրտել եփել իրեն ձեռքը լցող դառնուկը, զարմանալու է՝ չէ թէ այս անագորոյն ճաշէն հրաժարողներուն, այլ զայն սկրսողներուն վրայ, բայց այս ետքիները, կըրնան թերեւս ինքրզինքնին արդարացնել զանազան պատճառներով, այլ մենք զանոնք ալ չունենալով՝ անոնցմէ հարկւր անգամ աւելի բարբարոս կըլանք:

Այն առաջին մարդիկը մեզի կրնան ըսել. «Աստուծոյ սիրելի ժողովուրդք, բաղդատեցէք ժամանակները, նայեցէք, դուք որչափ երջանիկ էք եւ մենք որչափ թշուառ էինք: Մեր ժամանակը երկիրը դեռ նոր եւ օգը շոգելից ըլլալով եղանակները կարգի հլու չէին, գետերու տարտամ ընթացքը ամեն կողմանէ գետերէքները կողողէին, լիճերը, խորին ճահիճներ երկրիս երեսին երեք չորրորդ մասը կը խխէին, մնացածն ալ ամուլ անտառներով ծածկուած էր»:

Երկիրը ամենեւին աղէկ պտուղ մը չէր բերեր, մշակութեան գործիք չունէինք, եւ զանոնք գործածելու կերպին անգէտ էինք, բան չը ցանոյր չէր կրնար հնձել, ուստի անօթութեան գլուխ առած չունէինք, ձմեռը մեր սովորական կերակուրն էր մամուլը եւ ծառերուն կեղեւը, եթէ քանի մը թարմ արմատներ

գտնէինք, խնջոյք մը կըլար մեզի համար. երբ մարդիկ ընկոյզ կամ խոզկաղին գտնէին, ուրախութիւններուն ծառերուն բոյրտիքը ուտել ու պարել կսկըսէին, գեղջուկ երգեր երգել եւ երկիրը իրենց դայեակ ու մայր անուանելով:

Այս էր իրենց միակ տօնը, ասոնք էին իրենց միակ խաղերը. մարդկային կենաց մնացորդը ցաւ, վիշտ եւ թշուառութիւն էր:

Այնքապէս՝ երբ երկիրը կողոպտուած եւ մերկացած, ալ մեզի բան մը չէր տար, կեանքերնիս պահելու համար բնութեան դէմ մեղանչելու ստիպուած մեր թշուառութեան ընկերները կերանք, անոնց հետ չը մեռնելու համար: Բայց դուք անգութ մարդիկ, ո՞վ ձեզի կտրիպէ արիւն թափելու. տեսէք ի՞նչ բարիքներով լցուած էք, որչափ փարթամութիւններ դաշտերը եւ այգիները ձեզ կը շնորհեն. որչափ կենդանիներ ձեզ սնուցանելու համար իրենց կաթը եւ ձեզ հագուեցունելու համար իրենց բուրդը կուտան. ասկէ աւելի ի՞նչ կուզէք այն կենդանիներէն, եւ այնչափ բարիքներով՝ կըլտանալէ այնչափ ուտելիքներով յղիանալէն վերջը ի՞նչ կատաղութիւն է որ այնչափ սպանութիւններ եւս կը գործէք: Ինչո՞ւ համար յանձնքը մեր մօրը վրայ կը ձգէք ստութեամբ ըսելով թէ՝ ձեզ չը կրնար սնուցանել: Ինչո՞ւ համար սուրբ օրինաց հնարիչ Իսահակ^{*} եւ մարդոց միտքարիչ Ռաֆայէլ^{**} դէմ կը մեղանչէք իբրեւ թէ անոնց առատ պարգեւները բաւական չըլլան մարդկային սեռին պահպանութեանը: Ի՞նչ օրտով անոնց անուշ պտուղները ոսկորներու հետ կը խառնէք ձեր սեղանին վրայ եւ կաթին հետ զայն ձեզի տուող անասուններուն արիւնը կուտէք: Աւիւծները եւ յովազները զոր դուք կատաղի զազաններ կանուանէք իրենց բնական ազդմանը կը հետեւին ՚ի հարկէ ստիպեալ եւ ուրիշ կենդանիները կսպանեն որ ապրին: Իսկ դուք, անոնցմէ հարկւրապատիկ կատաղի բնական ազդման դէմ կը մեղանչէք, առանց հարկի եւ միայն ձեր անողորմ հեշտութեանց համար: Ձեր կերած կենդանիները ուրիշները ուտող տեսակէն չեն. դուք մտակեր կենդանիները չէք ուտեր, այլ անոնց օրինակին կը հետեւիք. դուք՝ միայն անմեղ եւ հեզ ա-

* Չաստուածուհի երկրի:

** Չաստուած գինույ:

նամանոց արեանը ծարաւի էք, որոնք՝ մէկու մը վնաս չեն բեր, այլ ձեզի կը յարին, ձեզի կը ծառայեն եւ դուք անոնց ծառայութեանը փոխարէն զիրենք կուտէք:

Ո՛վ բնութեան դէմ սպաննիչ, եթէ յամառելով պնդես թէ քու նմաններդ ուտելու համար ստեղծուած են՝ քեզի պէս որոնք մէկ ու ոսկորէ՝ զգայուն եւ կենդանի էակներ են: այս սոսկալի ճաշերուն վրայ բնութենէ քեզի ազդուած սոսկումը խեղդէ՝, քու ձեռքդ սպաննէ կենդանիները, առանց դանակի, առանց երկաթի, եղունքներովդ պատուէ ինչպէս որ կրնեն առիւծները եւ արջերը, խաճ եզը եւ յոշոտէ, միտէ, խօթէ ճանկերդ անոր մորթին մէջ, կեր սազառնուկը ողջ ողջ, կեր անոր ջերաջերմ միսը, խմէ անոր հոգին արեանը հետ: Ար զարհուրի՛ս, կը սարսափի՛ս, այնպէս չէ՞, չես համարձակիր ակռաներուդ տակ ողջ մսին դողդոջելը զգալու: Ողորմե՛լի մարդ, նախ կենդանին կը մեռցնես յետոյ արիւնը կը խմես, իբրեւ թէ զայն: . . . մեռցնելու համար: Այս ալ հերիք չէ, մեռած միտէն կը խորշիս ուստի պէտք է կրակի մէջ դանի եփել, խորովել եւ տեսակ տեսակ համեմներով կերպարանափոխել: որով պէտք կըլլան քեզի նպարավաճառներ խոհարարներ, խորովիչներ, վերջապէս անանկ մարդեր որ սպաննութեան սոսկումը քենէ վերցնեն եւ մեռած մարմիններով քեզ հագուեցնեն: որպէս զի ճաշակելիքդ այս կերպարանափոխութիւններով խաբուի ու իրեն անսովոր կերակուրներէն չը խորշի եւ՝ դուն ալ հեշտութեամբ ճաշակես այն զիակաները զոր աչքերդ անգամ տեսնել չեն ուզեր:

Ժ. Ժ. ՌՈՒՍՕ

ԶԱՆԱԶԱՆՔ

ԲՈՂՈՔ ԵՒ ԽՆԴԻՐ

Խմբագիր:

Չայնիդ 24 երրորդ թուովն ինձ համար կը սես թէ « որովհետեւ պատճառ եղաւ Ս. Պատարագի արարողութեան եւ ամուսնացելոց Պաակի խորհուրդին անխաբան կատարուելուն, ուստի թէլալ Պ. Համբարձումը օրինաւոր է որ վարցատրուի Լնուխեան Սերովբէ ազայի

կողմանէ» • ինծի նայէ Պարոն Չայն, ես Լնուխեանէն վարցատրութիւն չեմ սպասեր եւ ընդունիր ինչ որ ըսի իմ պարտքս էր: միայն թէ որովհետեւ ես տարիներով քահանայութիւն ընողէ մը աւելի նախանձախնդիր եղայ եկեղեցական բարեկարգութեան եւ այս պատճառաւ վերաւորուեցայ՝ ըսել է որ ես քահանայութեան արժանի անձ մըն եմ, վերաւորուելովս չէ՛քաշած եմ եւ ընտանիքս ալ ծաղիկ հիւանդութենէ դեռ ազատուին յայտնի չէ, ըսել է որ նա ալ չէ՛ մէջ է եւ հետեւաբար ոչ թէ լուսաւորեալներէն այլ ռամիկ ժողովուրդէն կը խնդրեմ որ անմիջապէս զիս քահանայ ընդունին, նկատելով իմ եւ Տէր Սուքիասի մէջ եղած տարբերութեանը • իմ արժանաւորութեանըս եւ անոր անարժանութեանը:

Համբարձում Գրիգորեան

— Ես ծնուած նայելով Մշոյ Ս. Կարապետի վանքէն հոս գտնուող չորս վարդապետներն խորիմեանի նախագահութեամբ իրենց միաբանութեան համար շինելիք, պատրաստուելիք կանոնադրութիւնը հիմակու հիմայ մերժեր են, իմացնելով Պէյզատ Էֆէնտիին եւ հայր Սեթեանին թէ՛ «նախ վանքին հաշիւներն քննուի եւ յետոյ (եթէ հարկ լինի) կանոնադրութեան համար կը խորհին» եւ այս մտքով յատուկ բողոք մըն ալ տրուեր է Ըզգային Արչուութեան:

— Ընցեալ կիրակի օրը Եէնի—գափուի եկեղեցիին մէջ Մանուէլ վարդապետը ծանուցում կընէ թէ՛ թաղին մէջ այս ինչ բժիշկը կայ եւ թէ ժողովուրդը հիւանդ ունեցած ժամանակնին անոր դիմեն: երկրորդ, այս ինչ մսածախի ընկերութենէն միս առնուն, Հայերէ բաղկացեալ ընկերութիւն մը լինելուն համար, եւ մասնաւորաբար ալ կը պատուիրէ որ եկեղեցիին զուրսը յիշեալ ընկերութեան կողմանէ պատին կպցուած ծանուցումը կարգան:

Արդապետը ասոնք ըսելուն պէս՝ ժողովրդեան մէջէն մէկն ալ կելլէ կըսէ, որ իրեն համար ալ ծանուցում ընէ որ ասկից վերջը Հայերը օտարազգի ճարտարագործ չգործածեն, այլ զինքն կանչեն որ Հայ է:

Ըստ մեզ այս տեսակ ծանուցումներ ընել խիստ անպատեհ բաներ են Եկեղեցեաց մէջ եւ անանկ գիտենք որ լրագիրները մեր վարդապետաց վրայէն այս տեսակ աշխատութիւններն առնելու պարտաւոր են:

Ար յիշենք նաեւ որ յիշեալ եկեղեցիին մէջ ասկից տարիի մը չափ առաջ ծանուցուեցաւ թէ

« աղջկանց դպրոցը ծախու է » :

— Ասկից տասնընչորս տարի առաջ Տիգրանեանը Քիւրտիստանու Օօրավար գիւղն երթալով հոն գտնուող ծերունի Տէր Մակար քահանայն գիշեր ժամանակ կը վերցընէ, կը բանտարկէ եւ շարունակ եօթն օր ծառի մը կապելով կը ծեծէ. քահանային եղբօրորդին իւր խեղճ հօրեղբայրը ազատելու համար աւմեն հարկ եղած միջոցներն գործածելէն վերջը երբոր կը նայի որ իւր ջանքերն պարապ կելլեն, պահապաններուն գաղտնաբար երեք հարիւր զուրուշ կը կերցնէ եւ գիշեր ժամանակ կը փախցընէ եւ լեռ մը կը տանի. ուր կը մեռնի քահանան. աօի լսելով Տիգրանեանը կը կատղի եւ քահանային տունը զինուորներով կը կոխէ իւր որսն գտնելու համար—հոս չենք ուզեր պատմել քահանային գերդաստանին եղած անպատուութիւնները—բայց երբ իւր ամեն որոնմունքն ՚ի դերեւ կելլեն եւ լսելով որ Տէր Մակարը մեռեր է, զայն ազատող Մարգարէն բռնութեամբ եօթն հարիւր զուրուշ կառնու եւ գիւղէն կելլէ :

Մարգարը երկու շաբաթ է որ Պօլիս կը գտնուի եւ կը փնտռէ ատեան մը որ իւր դատը լսեն ու տեսնեն արդարութեամբ եւ հարկ եղած պատիժն տան Տիգրանեան Մկրտիչին. կը հաւատամբ ուրեմն որ Տիգրանեանի դատը տեսնելու համար կազմուած ատեանը այս արիւնալից ամբարշտութեան համար բացատրութիւն պիտի պահանջէ ամբաստանեալէն որ միշտ կը պօռայ յանցանքս յայտնեցէք եւ զիս պատժեցէք :

— Տասն եւ երկու տարի առաջ Տիգրանեանը Արինի եկեղեցիէն կենաց փայտ մը վերցընելու համար գեղեցիկ ծեծ մը կուտէ Տէր Պետրոսէն ներկայութեամբ Յակոբ վարդապետին, Չափուրմա գիւղին մէջ. եւ յետոյ կը յանձնուի Օաքար Եպիսկոպոսին, որն որ Ս. Արապետ վանքին մէջ կը բանտարկէ. Տիգրանեանը կերպով մը կը փախչի բանտէն եւ կերթայ Շէրիֆ փաշային եւ տաճկընալ կուզէ. Շէրիֆ փաշան նորա խնդիրը չընդունելով զանի կը յանձնէ Մշեցի Մահտեսի Մկրտեան Պօղոս իշխանին, որն որ իւր տունը կը տանի. ուսկից Քարծորցի Իխսօեան Երէն անուն անձ մը կը փախցընէ ՚ի մեծ փնաս Մկրտեան Պօղոս աղայի. այս գէպքին պատճառաւ Տիգրանեանի մահանունը Շահմասէլուպ գրուած է Քիւրտիստանու մէջ, որ կը նշանակէ կրօնա-

փոխ, անհաստատ, ինչ լինելն անյայտ :

— Ասածեուս նայելով Տիգրանեանը հանրազիր մը կը պատրաստէ եղեր որ Քիւրտիստան խրկելով խել մը ստորագրութիւն հաւաքուի. հանրանգրին նպատակն է Տիգրանեանը Առաջնորդ ուզել :

— Հալէպի Առաջնորդին վերայ այնքան լուրեր առնելու վրայ ենք, որ արդարեւ կը զարմանամք կը փնամք թէ ի՞նչպէս կարելի է որ այնպիսի անպիտան անձի մը Առաջնորդութեան պաշտօն տրուած է. այս անգամ կարճ կընեմք, վասն զի արդէն բազմաթիւ ստորագրութեամբ գանգատանաց գիր մը եկած է ազգային Աւարչութեան. եւ կը յուսանք որ քիչ ժամանակէն ալ հարկ եղածը կը տնօրինուի :

— Թուշիկ օրագրոյ 17րդ թուոյն մէջ Տիգրանեան Մկրտիչ վարդապետի ստորագրութեամբ մեզ դէմ հրատարակուած նամակ մը կը կարդանք որով յիշեալ վարդապետը իմաց կու տայ մեզ թէ մեր իրեն նկատմամբ հրատարակած տեղեկութիւններն սուտ եւ թշնամական են եւ հետեւաբար մենք ազգի, կրօնի եւ եկեղեցիի դէմ մեղանշած կը լինեմք եղեր այս ընթացքով :

Ար փափաքեմք որ Տիգրանեանի համար մինչեւ այսօր ինչ որ հրատարակած եմք անտեղի ելան, սակայն կը ցաւինք որ իրողութիւնը մեր փափաքին չի պատասխաներ. վասն զի մինչեւ այսօր մեր բոլոր հրատարակածները բան մը չեն այն տեղեկութեանց քով որ մեր քով դիւռուած են :

Ետքի խօսքին համար սա կըսեմք որ մեր իրեն դէմ խօսելովնիս ոչ ազգի, ոչ կրօնքի եւ ոչ ալ եկեղեցիի դէմ խօսած կը լինեմք. Տիգրանեան ազգ, Տիգրանեան կրօնք, եւ Տիգրանեան եկեղեցի չենք ճանչնար. Տիգրանեանը քանի մը խեղճ եւ մեղմիկ խօսքերէն վերջը իծաբար լեզուն կերկնցընէ մեզ թուեաւորելու համար, ըսելով թէ «կրնան ուրիշներն ալ իրեն վարուց պատմութեանը մէջ անանկ էրան յանցանքներ գտնել, որ իրաւամբ դատի, պարտոյ եւ դատապարտութեան արժանի ըլլայ, մենք ալ ՇԱՏ ԲԱՆ կիմանանք իրեն վրայ բայց յայտնել չենք ուզեր » :

Տիգրանեանի այս գազանաբնութիւնը անպատիժ չիպիտի թողումք թէ որ կարելի եղածին չափ շուտով մեր վրայօք առած տեղեկութիւնները չի հրատարակէ, միայն թէ սա չափըս կը յիշենք իրեն որ մենք թէեւ իրեն պէս կրօնաւոր չեմք, այլ աշխարհական, սակայն ի-

րեն պէս ալ թշնամի չենք հանրութեան պատուոյն եւ ստացուածքին :

Այլ երջին սպառնալիքին դէմ ալ լեզու կը հանենք, ըսելով լէլէ լէլէ մասխառա, կատուն ծոցդ քնանայ :

ԾԱՆՈՒՑՄՈՒՆՔ

Գ Լ Ա Ր Ա

ԿԱՄ

ԱՆՄԵՂՈՒԹԵԱՆ ՎՏԱՆԳՆԵՐԸ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱՑ ԳԱՂԻԵՐԷՆԷ

ՏԻՐՈՒՀԻ ԱՐԹԻՆՅՈՅ

94 երեսներէ բաղկացեալ գեղեցիկ պատմութիւն մըն է, եւ կը ծախուի ամեն Հայ գրավաճառաց քով զին 6 ղուրուշ :

Սրտերնուս տենջանքը այն աստիճան սաստիկ է ազգերնուս իգական սեռին վրայ՝ որ մեծ ուրախութիւն կը գամք երբ կը տեսնեմք նորա օրէ օր ըրած յառաջագիմութիւնը :

Փափաքելի է մեզ եւ խիստ փափաքելի որ բամբիշ Տիրուհի Արթինովը ինքզինքը բոլորովին գրականութեան նուիրէ, վասն զի իւր այս փոքրիկ թարգմանութենէն կը տեսնենք որ ինքն ճաշակի տէր օրիորդ մի է փափուկ զգացմամբ եւ առաքինասէր ոգով եւ հետեւաբար կարող է քիչ ժամանակի մէջ համբաւաւոր եւ օգտակար հեղինակուհի մը լինել :

Այս առթիւ կը յայտնեմք սրտերնուս մէկ տենջանքն ալ, որ է Արթինու հանդիսին հրատարակումը, որոյ խմբագրութենէն կը յուսամք որ օր մը կրկին անգամ ասպարէզ կելլէ ՚ի սէրն իւր ազգին :

Յառաջագիմութիւն թող չի յուսայ այն ազգը որոյ իգական մասը կը թեալ չէ :

Պ Ա Ն Դ ՈՒ Խ Տ

Հանրածանօթ Պ. Յակոբ Գուրգէնեանը այս անուամբ վիպասանութիւն մը սկսած է հրատարակել շաբաթը մի անգամ 16 խոշոր եւ քնններէ բաղկացեալ ամեն մէկ թերթին զինը

60 փարայ է եւ կը ծախուի ամեն գրավաճառաց քով եւ օրագրոյս գրասենեակը : Գուրգէնեանի այս ընտիր աշխատութեանը արժանի է քաջալերութեան : ով որ զգացում ունի թող զնէ :

Հ Ա Մ Ա Ռ Օ Տ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԵՂԻՆԱԿ

ՍԻՄՈՆ. ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ

Աշխարհագրութեան ընտիր դասագիրք մըն է, կը ծախուի ամեն գրավաճառաց քով զին 7 ղուրուշ :

ԶԵՓԻԻՌ ՀԱՅՐԵՆԵԱՑ

Հ Ա Ն Դ Ե Ս Տ Ա Ս Ն Օ Ր Ե Ա Յ

ԽՄԲԱԳԻՐ ՄԻՆԱՍ Մ. Հ. ԳԱԲԱՄԱՃԵԱՆ

ՏԵՐԵՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍ Մ. ԹԵՍԻՏԻՆԵԱՆ

Այս հանդէսը որ երբեմն ընտիր յօդուածներով կը հրատարակուէր եւ խմբագրին հիւանդութեանը պատճառաւ դադարած էր, այժմ սկսած է հրատարակել : Այնքանեայ զին 2 մէճիտ. ստորագրութեան տեղին է Մահմուտ Փաշայ Պ. Յ. Գաֆաթեանի գրատուը. Յուսալի է որ Հայ հասարակութիւնը հարկ եղած քաջալերութիւնը չի զանար այս հանդիսին, զի ասանկով միայն կարելի որ օրագիր մը յառաջանայ ամեն կերպով :

Օրագիրս կը հրատարակի ամեն ամսոյ 1 ին, 10 ին եւ 20 ին : Գին տարեկան կանխիկ 70 դրուշ. վեցամսեայ 40 : Դուրս խրկուած օրագրոց ծախքն առնողին վերայ է :

Բաժանորդագրութիւնք կընդունուին Կ. Պոլիս Օրագրոյս գրասենեակը Մեծ նոր խանի վերի դուռը քիւ 2 : — Իզմիր Ծաղիկ Հանդիսի գրասենեակը : — Հայեպ, Յ. Ս. Բիւրքահանօմ : — Թեքիրտաղ, Հայրենասիրաց Բնկերութիւն : — Կարին, Արշարունի ընթերցարան : — Անդրիանուպոլիս, Թորոս Յովհաննէսեան : — Նիկովիդիա, Պ. Համի Յակոբ Նազարեան : — Տրապիզոն, Պ. Խաչատուր Էլմասեան : — Ակն, Պ. Ղազարոս Ճանազեան :

Ինչ որ խմբագրութեան է Տնօրենարեան կը վերաբերի, պետք է ուղղել առ շարագիր է Տնօրեն օրագրոյս, ԱՐՄԵՆԱԿ ՀԱՅԿՈՒՆԻ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ռ. Յ. ԲԻՐԻՔՃԵԱՆ
ԿՈՍՏԱՆԳՆՈՒՊՈԼԻՍ, ՁԻՆԱՆՃԵԱՆ